

Az aktívum és passzívum

Az aktívum és passzívum viszonyát a szakirodalom *genera verbi* és *diatheseis* néven emlegeti. Egyesek a reflexív igéket is idevonják, a legrégebb nyelvtanírók pedig csak az aktívum és medium viszonyát jelölik ezzel a névvel (vö. DELBRÜCK, *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1908, 10). A *genera verbi* tényét elfogadják és egymástól átveszik az egyes szerzők, lényegét azonban nem magyarázzák. WUNDT, *Die Sprache I.*, 190—8 foglalkozik ezzel a kérdéssel és az ige jellegzetes sajátóságaként jelöli meg a *genus, modus* és *tempus* vonatkozását. Szerinte a *genus* az „objektive Zustandbegriffe“, a *modus* a „subjektive Zustandbegriffe“, a *tempus* pedig a „relative Zustandbegriffe“, amelyek szoros egységet alkotnak. A *genus* az elsődleges, a *modus* a másodlagos, a *tempus* pedig részben másod, részben harmad sorban fejlődött fogalmi tényezője az igének. A *genus verbi* WUNDTnál az ige összes fajtáját jelenti, tehát az iteratívum, frequentatívum, intensívum, duratívum, limitatívum, kausatívum, kooperatívum, reciprokum s már a *modus* felé való átmenetet jelentő desideratívum, reflexívum és passzívum közös neve. Például BRUGMANN, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* Strassburg, 1904, 598, vagy HIRT, *Indogermanische Grammatik IV.*, 86 csak az aktívum, passzívum és medium viszonyának jelölésére használják. HENDRIKSEN HANS az uppsalai egyetem kiadásában 1948-ban megjelent értekezésében: *The Active and the Passive* (Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar, Uppsala Universitets Årsskrift 1948:13, 61—76) a címben szereplő két fogalom viszonyát szójelentéstan szempontjából vizsgálja. Az értekezés sok érdekes megállapítást tartalmaz, melyet finnugor nyelvészetben is hasznosíthatunk, ezért szeretném áttekinteni fontosabb részeit.

Értekezése elején az ige és névszó kategóriáját vizsgálja, minthogy az aktívum és passzívum két szó egymáshoz való viszonyát jelenti, amely szók egyike ige, másika névszó. Megállapítja, hogy a két kategóriát nem lehet élesen elválasztani, mert a határt teljesen elmossa az igevek csoportja. Az indogermán nyelvek vizsgálata alapján, főleg az angol nyelvi tényeket figyelve, arra a megállapodásra jut, hogy az igevek az igék kategóriájába tartoznak. Az aktívum és passzívum, a személyt jelölő és személytelen, a transitív és intransitív volta egy igének, valamint a reflexívum egymással szorosan kapcsolódó fogalmak, s hogy ezeket szét lehessen választani, felveszi az „agent“ és a „patient“ fogalmát, melyek nála jelentéstani műszavak. Az agent az aktív állítmány mellett alany, a patient tárgy, passzív szerkezetben az agent „actor“, a patient pedig alanyként realizálódik. Vizsgálódása eredményeként megállapítja, hogy a passzívum háromféle lehet: 1. intransitív értelmű, 2. „forced“ (erőltetett) passzívum és 3. igazi passzívum.

Értekezésében HENDRIKSEN mordvin példára is hivatkozik, s ehhez lenne hozzátenni valónk. Másrészt vannak olyan részek, amelyeket finnugor példák

is megerősítenek, s vannak, amelyek részünkről vitathatók. Ezekre szeretnék rámutatni.

Mint fentebb említettem, az igeneveket az ige kategóriájába sorolja, minthogy a mondatban az idő és mód jelölésében ezek részt vesznek. Vannak olyan igéből képzett névszók is, amelyek időt és módot nem jelölnek ugyan, de tárgy járulhat hozzájuk, pl. angol *murder, murderer, speech, sight* stb. Az ige és névszó között eltűnő különbség bemutatására idéz mordvin példát, ahol a névszó is felveheti az állítmány ragját, amint HENDRIKSEN mondja konjugálható, igeragokat vehet fel. Példáját JEVSEJEV grammatikájából idézi, s ennek alapján fogadja el a „konjugált” szót névszónak. A finnugor nyelvészetben nem kétséges, hogy az *oftojan* „medve vagyok” alapszava, *ofto* névszó, és közismert, hogy az állítmány névszó is lehet, s felveheti az állítmány ragjait. A mordvinban nemcsak ilyen alakot találunk, mint *man pokšan* ’én nagy vagyok’, *ton pokšat* ’te nagy vagy’ stb., hanem határozóragos névszó is felveheti ezeket az állítmány ragokat, pl. *miñ oššitama* ’mi városban vagyunk’ stb. vö. BUDENZ NYK. XIII., 72—75., AHLQVIST, Versuch einer mokscha-mordvinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis Petersburg, 1861, 57; KLEMM, TM. 47, 53, 56; ZSIRAI, FUR, 86. Ugyanez a helyzet a samojédban, amint CASTRÉN, Grammatik der Samojedischen Sprachen 1854, 106, 207, 222, 225 írja: „... es gehört zu den Eigenthümlichkeit des Samojedischen, dass ein Nomen sowohl declinirt als conjugirt werden kann... Die Verbalsuffixe können, wie später ausführlicher dargethan werden wird, dem Nomen nicht bloss im Nominativ, sondern auch in verschiedenen andern Casus angefügt werden. Durch Anfügung derselben können auch in einigen Dialekten verschiedene Tempora beim Nomen gebildet werden; z. B. *sawam* ’ich bin gut’; *sawams* ’ich war gut’; *sawamgum* ’ich werde gut’; *niseam* ’ich bin Vater’; *niseams* ’ich war Vater’; *niseamum* ’ich werde Vater’“.

A finnugor nyelvek mindegyikében találunk az igeragozás paradigmájában névszói alakokat, melyek ragozott ige szerepét vették fel. Így pl. manysi *mini* ’ő megy’ (< *miniŷ = menő), *minit*, *minē it* ’ők mennek’ (ők menők); chanti *manas* ’ment’, *mansat* ’mentek’; mari *iləš* ’élt’, *iləšt* ’éltek’; md. *niliš* ’nyelt’, *nilišt* ’nyeltek’; finn *antaa* ’ő ad’ (ő adó), *antavat* ’ők adnak’ (ők adók) ZSIRAI FUR, 85. De bármely névszó lehet állítmány, olykor minden rag vagy kopula nélkül, pl. magyar *Pista jó, Pista katona*; manysi *am mäh nē, taw jāni* ’*χam* ’én kicsi nő [vagyok], *ó* nagy férfiú’; chanti *sit mola* ’ez micsoda’, *ou silna χändəš* ’az ajtó szélén lépcső [van]’; komi *me jona žə jon* ’én nagyon erős vagyok’; udmurt *ta korkan mon amaj* ’in diesem Haus (bin) ich die Mutter’; mari *piže kušto* ’wo (ist) der Hund’ ZSIRAI FUR, 85—6.; vö. KLEMM TM, 46—7, 52—3. A névszói állítmány sokszor igenév: manysi *Numi-Tārēm āšēm sorñi sayip jəmēs χātél ti pūnsēm* ’Numi-Tarēm az én atyám arany sugaras szép napot nyitott meg ime’, *ta χāntluñkwē patilamēt* ’most harcolni kezdtek’ MUNKÁCSI, VNyr. 45; a chantiiban az igenév állítmányi használatáról STEINITZ Ostjakische Grammatik, 1950, 70. ezt írja: „Bisweilen kommt das mit Possessivsuffixen versehene Partic. præter. als finite Verbalform vor, und zwar zur Bezeichnung der Vollendung in der Vergangenheit (Plusquamperf.), z. B. *joxtam χār ewat isat jōχətmet* ’meine Gefährten waren aus dem Walde (schon) alle (nach Hause) gekommen.“ Hasonlóképpen a magyar *-t*-jeles múltidő participiumi eredetű, s a főnévi igenév a jövő idő jelölésében játszik szerepet.

A finnugor nyelvekben azonban nemcsak a névszók kaphatnak állítmányragot, vagy lehetnek minden jel nélkül állítmánnyá, hanem az igék is kapnak

olykor névszói ragokat, s ragozott igealakok szerepelhetnek pl. határozó- vagy jelzőként. Pl. magyar: *a tessék-lásséknak nem barátja, abban a hiszemben, térj meg utca, tedd-ide tedd-oda ember*, névutóval: *gondolom formán*, SIMONYI TMNy. 471; manysi *tajerisén* 'egyél kedvesem' *nanèn xū tērèstēm* 'téged, kedvesem, itt hagylak' ZSIRAI, FUR, 84.

Hasonló a helyzet a szamojédban. „Die letzteren (Nominalsuffixe) können auch das Verbum gefügt werden und in einigen Dialekten dazu dienen, eine besondere Form bei den transitiven Zeitwörtern zu bilden, welche Form immer angewandt wird, wenn das transitive Verbum ohne bestimmtes Objekt vorkommt; z. B. *madawaeu* 'ich schnitt'... Was die sogenannte Casussuffixe betrifft, so sind auch diese nicht dem Nomen ausschliesslich angehörig, sondern können auch dem Verbum beigefügt werden.“ CASTRÉN, im. 106, 107. Ezenkívül utalhatnánk még arra, hogy a finnugor nyelvekben közismertek a nomen-verbumok. A fenti példák alapján a mordvin és magyar állítmányjelölési módok között csak a fejlődés irányának eltérő volta szerint látok különbséget. Mondattani szempontból ugyanis egyre megy, hogy az állítmányt raggal jelölöm, melyet a névszók is felvesznek ebben a szerepben, vagy a névszói állítmány mellett kopulával, amely a névszókhoz nem tapadt hozzá ragként.

Amint láttuk, a finnugor nyelvekben is szerepet játszanak az idő jelölésében az igenevek, de minthogy hasonló funkcióban névszókat is használunk, az igeneveket nem soroljuk az igék közé, hanem sajátos helyzetükre való tekintettel átmeneti kategóriának tartjuk.

A mordvin nyelvi példa alapján HENDRIKSEN ezt mondja: „Mordvinian accordingly possesses partly non-verbal nouns which are declined and conjugated, and partly verbs which, as in other languages, are conjugated (the finite forms) and declined (the infinite forms).“ Minthogy az infinitívuszok, illetve participiumok a finnugor nyelvekben nem igék, ez a megállapítás nem helytálló.

A továbbiakban a személyes és személytelen igealakokat vizsgálja, s megállapítja, hogy az alanyhoz való viszony szabja meg, hogy egy ige személytelen-e. Az angol *went*, német *steht* mellett feltétlen kell álljon alanyt jelölő szó is, míg a latin *dormit* ragjával utal az alanyra. De a személyes alak megkívánja, hogy legyen mellette alany, mert a nélkül értelme nem teljes. „The impersonal verb-forms do not refer to any noun connected with the verbal idea; it is this verbal idea itself that is expressed by them: *it is healthy to bathe*; here *to bathe* does not indicate anything about the person bathing.“ A finnugor nyelvekben az infinitívus nem ige, tehát személyre sem utal. Így a személytelenség kérdése megint csak mondattani kérdés, és azt hiszem, ennek a vizsgálata a szójelentésstanban, nem hozhat eredményt. Mondattani voltát bizonyítja, hogy a személytelen ige fogalmát jobban kifejezi a határozatlan alanyt jelölő állítmány megnevezés, s ezt igen gyakran jelöljük, mint minden nyelvben, passzívummal. A passzívum pedig véleményem szerint teljes egészében mondattani kérdés.

A személyt jelölő és személytelen igékhez hasonló a jelentése a mellékneveknek, és az ebből képzett elvont főneveknek, pl. *clever* 'okos' és *cleverness* 'okosság'. A melléknév — hiszen ezért nevezzük így — tulajdonságot jelöl, amely valamely dolgon megfigyelhető, tehát a jelentése feltételezi egy másik fogalom létét is. Az elvont főnév éppen a tulajdonság lényegét akarja kiemelni s a vonatkozás hiányzik belőle. Ugyanígy az igéknél is pl. *beaten* utal arra, aki az ige jelentésével kapcsolatban van, míg a *to beat* magát az ige fogalmát

jelöli, személytelenül. Éppen ezért egyes nyelvekben az infinitívus és az elvont főnevek képzője ugyanaz, s erre HENDRIKSEN georgiai példát idéz.

A tárgy fogalmának vizsgálata arra az eredményre vezet értekezésében, hogy az aktív, ill. passzív igéhez jelentéstanilag kapcsolat fűzi, „the object of the active being equivalent with the subject of the passive verb: *'the dog bit the man' = 'the man was bitten by the dog'*.” Jelentéstanilag tehát a kapcsolat a szerző véleménye szerint azért, mert a mondatban az agent egyszer alany, egyszer praepositívóval jelölt mondatrész. De ha a jelölt helyzet mindkét esetben ugyanaz, akkor csak formális különbség van a jelölésben, és helyesebb talán, ha azt mondom, hogy az alany az egyik mondatban nominatívusszal, ill. szó-tóvel, a másikban praepositívóval van jelölve. A mondatrészek között levő jelentéstanilag viszonyt nem szükséges külön műszóval megjelölni, hiszen az a szerkesztés passzív voltából következik. HENDRIKSEN formális okok miatt a tárgy és passzívum közti viszony jelölésére a patient, az alany és állítmány közti viszony jelölésére az agent műszót alkalmazza. Szerintem ezzel csak szaporítja a műszavak nagy számát.

Azt hiszem, helyesebben járunk el, ha a mondatban szereplő aktív, illetve passzív szerkesztés kérdését elválasztjuk a szók jelentésében rejlő aktív vagy passzív irányulástól. A szók jelentésének vizsgálata is csak akkor lehet majd mentes a szótani és mondattani szempontok összekeverésétől. HENDRIKSEN is beismeri, hogy minden igére érvényesen szemantikailag az aktív és passzív viszony nem oldható meg. „It is true that the difference between *bites* and *is bitten* is a semantic one (besides being, of course, a morphological one), but I do not think we are able to determine the semantic difference between the active and the passive voice in such a way that it would hold good for all verbs.” „For the active voice (and the passive too, of course) denotes a multitude of different relations between the subject and its verb.” Az angol nyelvészetben az 'ige' mondatrészt is jelent, de itt HENDRIKSEN nyilván szófajként említi az igét s nem tudom nem volna-e helyesebb, ha az igének, a szófajtanak rendszerezése a mondattani szerep belekeverése nélkül történe. Úgy tűnik, hogy a mondatban elfoglalt szerepétől függetlenül az ige jelentése bizonyos irányulást fejez ki s akkor az igék talán így lennének feloszthatók: 1. a cselekvés kifelé irányul: a) *út, olvas, tanul, néz*, b) *adódik, jelsülködik*, c) *adat, csináltat* stb. 2. Az ige jelentése nem tartalmaz irányulást, hanem állapotszerű cselekvést jelöl, pl. *áll, megy, csattan, gyullad, megjön, megáll* stb. (Másik szempont lehetne a cselekvés minősége.) Az aktívum és passzívum azonban csupán azt jelenti, hogy ugyanezen igéknek, mint a mondat állítmányának az alanyhoz és tárgyhoz való viszonyát jelöljük meg. Még azt a kérdést is megkockáztatom, hogy ha a passzívum a magyarban viszonyítást jelöl, vajjon ennek nyelvi eleme képzőnek tekinthető-e? Ez a gondolat az indogermán nyelvek tanulsága alapján még inkább felmerülhet, hiszen azokban a nyelvekben részben rag (mint a latinban) vagy kopula jelöli a passzívumot, ami pedig a határozók névutós szerkesztéséhez igen hasonló megoldás az állítmány jelölésében.

A tárgyat meghatározni igen nehéz, mondja HENDRIKSEN. Mondatban ugyan egyszerű dolog felismerni, de jelentéstanilag bonyolult feladat. — Ebből az következik, hogy a mondat tárgya szerinte nem azonos a jelentéstanilag tárgyyal. S ez a megállapítás erősen formalista felfogásra vall.

„The definitions of the object and of the passive belong together. Both denote the patient-relation, the object with the noun, the passive with the verb.” Ezt a világos és igen helyes megállapítást mégis módosítanám, mert

a passzívumban mondattani kérdést látok, s azt mondanám, hogy mind a kettő patient viszonyt jelöl, az object a tárgyat jelentő szón, a passzívum az állítmányon.

A transitivitás és intransitivitás közötti különbség a patienthez való viszonyban rejlik, mondja HENDRIKSEN. Intransitív igének nem lehet patientje. A gyakorlat mégis azt mutatja, hogy intransitív ige is előfordul passzívumban, még az indogermán nyelvekben is. Éppen ezért állapítja meg értekezése végén a passzívum különféle fajtáját. Az a tény, hogy az intransitív ige is lehet passzív ragozású, mutatja, hogy a passzívum a helyzetadta összefüggések egy fajtájának jelölője, vagyis mondattani és nem jelentéstani kérdés.

A passzívumnak a szerző szerint fontos szerepe van a személytelen igealakok jelölésében is. Egy transitív ige intransitívvá válik, ha passzív ragokat kap. A személytelen igealak tárgyalásakor HENDRIKSEN nemcsak a határozatlan alanyú igéket, hanem az igeveket és igéből képzett névszókát is vizsgálja. Így problémát jelent számára, hogy az accusativus cum infinitivo szerkezetben az infinitívushoz tartozó alany accusativusban van, mert ez a főige tárgya. Úgy gondolom, hogy ezekben a szerkezetekben az accusativus és az infinitívus is tárgyat jelöl. A passzív infinitívus megvolta azonban kétségtelenül problémát jelenthet jelentéstani szempontból, hiszen ez nem jelöl viszonyítást.

Az igevek nem jelölnek személyre utalást s így HENDRIKSEN személytelennek tekinti ezeket. „In these instances the impersonal forms *expulsion*, *prise* etc. do not denote the agent, and so this member is expressed as actor (*La prise de la ville par l'ennemi* etc.)“ Ezek a személytelen formák *expulsion prise* nem jelölik az alanyt; tehát az praepositiós szerkesztéssel jelölhető. Hasonlóképpen várnánk, hogy a passzív személytelen igealakok is tárggyal jelöljék meg a patient-t, írja HENDRIKSEN. Ez azonban nem fordul elő, s ilyen esetekben genitivus objectivust találunk az angolban: *the king's murder = the king being murdered*. Személytelen passzívumnak az alany nélkül használt személyt is jelölő igékből alakított passzív igealakot nevezi. Az ilyenféle szerkesztés intransitív igéből is lehetséges. Ezek azután intransitív igével is fordíthatók és tárgyat is vehetnek maguk mellé (ez tulajdonképpen a figura etymologica). Pl. latin *vitam vivitur*. A passzívum ilyen esetben nem jelöl genust. „I therefore hold that the impersonal passive is a voice-neutral impersonal form ; it denotes the verbal idea, but with the addition of a finite aspect : *es wird getanzt* means *dancing takes place*.“ A *getanzt* participium tehát csak magát a cselekvést jelenti, s a verbum finitum jellegét akkor kapja, ha mellé alanyt szerkesztünk.

Az elmondottak értelmében a subject és object az aktív, a subject és actor a passzív állítmányhoz tartozik, s az aktív szerkezet alánya és a passzív szerkezet actora az agent, az aktív szerkezet tárgya és a passzív szerkezet alánya pedig a patient. Tehát passzív szerkezetben tárgy (= objectum), aktív szerkezetben actor nem fordulhat elő. „But we also find instances where an object is attached to a true passive, and others where an actor is attached to a true active.“ Passzív állítmány mellett találunk tárgyat accusativusban pl. latin *doceri litteras*, angol *he was taught arithmetic* 'öt számtanra tanították'. Ennek az az oka, hogy két patient tartozik az állítmányhoz s az egyiket tárgyként tartja meg (az angolban) a passzív szerkezetben is. Előfordul a másik lehetőség is, vagyis aktív állítmány mellett állhat actor, praepositióval megjelölt alany. Erre példát a szanszkritből idéz.

Ezek után felveti a kérdést, miért teszünk különbséget az aktívum és passzívum között. Hiszen logikai szempontból nincs semmi különbség a kétféle szerkesztés között: *the dog bit the man* és *the man was bitten by the dog*. (HERVEI GÉZA szíves szóbeli közléséből tudom, hogy az angolban a passzív szerkezetben *by* praepositívóval jelölt alany erősen hangsúlyos és ezért kerül a mondat utolsó helyére.) Általános az a magyarázat, hogy a patient hangsúlyozására való a passzívum, mondja HENDRIKSEN. De ismert az is, hogy az európai nyelvekben [indogermán nyelvekben] a 'subject'-en van a hangsúly, aktívumban is és passzívumban is.

Ha a subject részünkre a cselekvőt jelenti, akkor ez a magyarázat az angol példára is érvényes és a valóságnak is megfelel. Tehát a passzívum mondattani kérdés! Az indoárja nyelvekben az agent a hangsúlyos, állapítja meg HENDRIKSEN és azért a genusok közötti különbség nem oly nagy, mint az angolban.

Bizonyos esetekben a passzív szerkesztés szükségszerű. Így az „actual past“-ban a participium perfectum passivi-t kell használni, s ha ez transitív igéből alakul, a szerkezet passzív lesz: *helped have I been by you* 'te segítettél rajtam'. Ennek a passzívumnak más időben aktívum felel meg: *you help me* 'te segítesz engem'. Ez a szerkesztés intransitív igéből is lehetséges: *you have come* 'te megjöttél'. Éppen ezért az ilyen szerkesztést nem is érzi passzívumnak, hanem az aktívum egy alakváltozatának tartja.

A „forced“ passzívumban a szenvedő alakú állítmány mellett a tárgy accusativusban van, mintha így mondanánk: 'ab eo suum filium in scholam missus'. Példáját, melynek latin fordítását közöltem, a bengáli nyelvből idézi.

Általában a passzívumnak különböző értelme lehet. Olykor intransitív fogalmat jelöl: *to be seen* = *to appear*, vagy *to be heard* = *to sound*. Ilyenkor a passzívum olyan, mint egy transitív ige intransitív nézőpontja, s míg a transitív ige csak tárggyal lehet teljes értelmű, a passzív és intransitív ige a nélkül is teljes. — Találunk átmeneti állapotot is egyes nyelvekben, pl. a görögben, vagy a latinban. Így lett a latin *fin*, amely eredetileg aktívum, passzív értelművé, vagy a *veneo* a *vendo* passzívuma stb.

Vannak nyelvek, ahol a passzívum viszonyt a reflexívum jelöli. Ilyen pl. a francia nyelv: *la maison se construit* 'a ház épül', de az efféle kifejezésben, mint *il se tue* 'megöli magát' még reflexív. A reflexívum azonban csak akkor használható passzív értelemben, ha az alany nincs megjelölve. Ha az alany szerepel, a szerkesztés *être* segédigével történik: *la maison est construite par des maçons*. A skandináv nyelvekben a passzív értelmű visszaható ragozásban a névmási elem hozzátapadt az igehez, ha azonban reflexív értelemben használják, a teljes névmási alakot teszik az ige mellé. Valószínűnek találja HENDRIKSEN, hogy a reflexívum élettelen fogalmat jelentő alany kapcsolatában vált passzív értelművé. Másrészt az adott alkalmat a reflexív > passzív fejlődésre, hogy igen sokszor egészen ismeretlen alany jelölésére használták. Német példát idéz erre: *die tür öffnete sich* 'kinyílt az ajtó' s ebben a cselekvő személyre semmiféle utalás nincs, míg *die tür wurde geöffnet* esetében a passzívum utal az alanyra is 'valaki kinyitotta az ajtót'.

A transitív igeek sokszor tárgy nélkül is használatosak, máskor intransitív igeik is transitívnek látszanak, mert adverbális accusativus áll mellettük. Ez utóbbi esetre szanszkrit példát idéz: *grāmo gamyate* 'the village is gone to' = 'a faluba ment' minthogy a kifejezés így hangzik: *grāmam gacchati* 'a faluba ment', ahol az accusativus (*gramam*) célhatározói accusativus.

Ha jól értem ezt a példát, erősen emlékeztet a manysiban és a chanti-ban található szerkesztésre: manysji *samëm pors-tawrin patwës* 'szemembe forgácsdarabka esett' MUNKÁCSI, VNyr. 8; chanti *tatna jöçtsajaw* 'Feinde sind zu uns gekommen' STEINITZ, Ostj. Chrest. 74. HENDRIKSEN értekezése végén egy pillantást vet az eszkimó nyelvre, mint amelyben nincs meg a passzívum és aktívum közötti különbség. Ez a nyelv névszói jellegű, ige fogalma még nem alakult ki. A passzívum és aktívum viszonyához hasonló helyzetet a casus transitivus és casus intransitivus, illetve, amely műszót HENDRIKSEN megfelelőbbnek talál: casus relativus és casus absolutus segítségével fejezi ki, jelöli meg. Megjegyzi, hogy az indogermán nyelvudomány is hasonló jelenség nyomait találta történeti vizsgálata során. Így nyilatkozik BRUGMANN is (*Die Syntax des einfachen Satzes in indogermanischen*, Berlin, 1925, 43).

Végül összefoglalja a passzívum fajtáit:

1. intransitív értelmű passzívum (főleg, ha nincs agent),
2. „forced,, (erőltetett) passzívum (az aktívum áttétele az angolban az agent hangsúlyozásával),
3. igazi passzívum (a patient-t hangsúlyozza).

A passzív formát a finnugor nyelvekben is használjuk intransitív értelemben, pl. magyar *születik*, s lehet az ehhez közelálló határozatlan alany jelölője, pl. finn *tullaan*, *tultiin* etc. „passiivi, jonka ominaisuutena suomessa on, että sillä osoitetaan teon toimittajaksi määräämätön persoona.“ SETÄLÄ, Suomen kielioippi Helsinki, 1930, 88. És gyakori a használata az igazi passzívumnak — ahogy HENDRIKSEN nevezi — pl. a manysiban: *manä namiñ äter namëm namejawë* 'minő neves fejedelemnek neveztetik az én nevem' MUNKÁCSI, VNyr. 49; chanti *pämpajna unlem uassa* 'a fűrakás a szájamat megvágta' PÁPAY, ÉÖNy. 1.

HENDRIKSEN hangsúlyozza, hogy olyan megoldást a passzívum és aktívum viszonyára nem tudott találni, amely minden igére érvényes lenne. De az a meggyőződése, hogy az agent és patient műszavak segítségével megkönnyíti az ige és névszó közötti különféle viszonylatok megértését. Én azt hiszem, s a finnugor példák számomra azt a tanulságot adják, hogy a passzívum mondattani jelenség, és PAUL véleményét fogadhatjuk el, aki a *Prinzipien*³ 255–6 lapján ezt írja: „Während die Tempora und die Modi an und für sich nichts Syntaktisches sind und nur durch die Beziehung auf einander, also erst im zusammengesetzten Satz zum Ausdruck syntaktischer Verhältnisse werden, ist der Unterschied zwischen Aktivum und Passivum von Hause aus syntaktischer Natur, in dem dadurch nichts anderes als ein verschiedenes Verhältnis des Prädikatsverbuns zum Subj. ausgedrückt wird.“ Az igenevekről szólva ugyanennek a véleményének ad kifejezést: „Bei unserem sogenannten Part. perf. zeigt es sich sehr deutlich, dass der Unterschied zwischen Aktivum und Passivum nicht etwas schon der Bildung an sich Anhaftendes sein kann, da ja die Participia der transitiven Verba passivisch, die der intransitiven zum Teil activisch gebraucht werden.“ S alább: „Dem Inf. ist ursprünglich so gut wie dem Nom. actionis der verbale Genusunterschied fremd.“ (i. m. 257). Igen kézenfekvő a passzívum kialakulásáról adott feltevése is: „Der Gegensatz zwischen Akt. und Pass. konnte sich erst herausbilden, nachdem die Scheidung zwischen Subjekt und Objekt sich vollzogen hatte“ (i. m. 256).

LAVOTHA ÖDÖN